

تجلی قرآن و حدیث
در
شعر فارسی

سید محمد راستگو

فهرست

۹	درآمد
۱۱	بخش اوّل
۲۹	بخش دوّم
۳۱	اثر پذیری واژگانی
۳۲	الف : وام گیری
۳۳	ب : ترجمه
۳۴	ج : برآیند سازی
۳۶	آتش موسی، آتش طور
۳۷	بضاعت مُزْجاة
۳۷	بیت الحرام
۳۸	توبه نصوح
۳۸	حال گردان
۳۹	دوزخ گلو
۳۹	رفیع الدرجات
۴۰	روزنامه اعمال
۴۰	سحر بابل
۴۱	سحر مبین
۴۱	عروة الوثقی / عروه وثقا

۴۲	.....	عظم رمیم
۴۳	.....	غلمان
۴۴	.....	قرة العين
۴۴	.....	لاابالی
۴۵	.....	لائئ / الاثنی
۴۵	.....	مقام محمود
۴۶	.....	ملك یمین
۴۶	.....	نفس صیح
۴۷	.....	وان یکاد
۴۸	.....	یار غار
۴۹	.....	اثر پذیرى گزاره‌ای
۴۹	.....	الف: اقتباس
۵۴	.....	ب: حلّ
۵۸	.....	نکتهٔ اوّل
۶۰	.....	نکته دوّم
۶۲	.....	اثر پذیرى گزارشى
۶۲	.....	الف: ترجمه
۶۶	.....	نکته
۶۸	.....	ب: تفسیر
۷۴	.....	اثر پذیرى الهامی - بنیادی
۸۱	.....	اثر پذیرى تلمیحی
۸۶	.....	۳. اثر پذیرى تأویلی
۹۱	.....	اثر پذیرى تطبیقی
۹۴	.....	اثر پذیرى تصویری
۱۰۱	.....	نکته:
۱۰۶	.....	اثر پذیرى ساختاری - سبکی
۱۲۵	.....	اثر پذیرى شیوه‌ای
۱۲۸	.....	اثر پذیرى چند سویه
۱۳۱	.....	بخش سوم

۱۳۳	.....	محمد بن وصیف
۱۳۶	.....	محمد بن مخلد
۱۳۷	.....	فیروز مشرقی
۱۳۸	.....	شهید بلخی
۱۴۱	.....	رودکی
۱۴۸	.....	مصعبی
۱۴۹	.....	ابوالعباس رینجی
۱۵۰	.....	ابوالهیشم گرگانی
۱۵۴	.....	ابوشکور بلخی
۱۶۸	.....	دقیقی
۱۷۴	.....	کسایی
۱۷۷	.....	فردوسی
۱۹۹	.....	ناصر خسرو
۲۱۹	.....	سنایی
۲۴۱	.....	انوری
۲۵۵	.....	خاقانی
۲۶۷	.....	نظامی
۲۸۹	.....	عطار
۳۰۹	.....	مولانا
۳۳۳	.....	سعدی
۳۵۳	.....	حافظ

باسم الحق

درآمد

آنچه از پی می آید کوشش و پژوهشی است دربارهٔ بازنمایی جلوه‌هایی از قرآن و حدیث در شعر فارسی که باز نوشته و گسترش یافته یادداشت‌هایی است که سالها پیش برخی از دانشجویان کوشای من از کلاس‌های درس «تأثیر قرآن و حدیث بر ادب فارسی» تندنویسی کرده‌اند. آن درس‌ها اینک گسترده‌تر، سنجیده‌تر و بسامان‌تر در سه بخش پیشکش پژوهشیان، دانشجویان و همهٔ دوستداران این گونه مباحث می‌گردد.

در بخش نخست از مسائل و مقولاتی مقدماتی چون زمینه‌های اثر پذیری شعر فارسی از قرآن و حدیث، پیشینهٔ آن، تحوّل و تکامل آن، موافقت و مخالفت با آن، شیوه‌های پیدا و پنهان آن، تفنّن گرایی با آن و.... سخن گفته‌ایم.

در بخش دوّم شیوه‌ها و گونه‌های اثر پذیری از قرآن و حدیث را به شیوه‌ای نو و گسترده، با نام‌هایی چون اثر پذیری واژگانی، گزاره‌ای، گزارشی، تأویلی، تفسیری، تصویری، ساختاری و.... سنجیده و پژوهیده‌ایم.

در بخش سوّم نمونه‌هایی از بهره‌گیری‌ها و اثر پذیری‌های پاره‌ای از پارسی - سرایان را از آغاز تا پایان سدهٔ هشتم آورده‌ایم و کوشیده‌ایم تا نمونه‌ها، متنوع، زیبا و نکته آموز باشند. به دنبال بسیاری از نمونه‌ها نیز زیر عنوان «سنجید با» از همان شاعر یا دیگر شاعران، نمونه‌های دیگری آورده‌ایم و به این گونه، به آن گونه نمونه‌ها حال و هوایی تطبیقی و سنجشی داده‌ایم. البته در نمونه‌آوری‌ها هم در نمونه‌های اصلی و هم در نمونه‌های سنجشی، گزینه کاری کرده‌ایم و تنگی مجال را از گسترش و استقصاء چشم پوشیده‌ایم.

درباره حدیث‌های کتاب که بیشتر آنها را از مآخذ معروف و معتبر برگرفته‌ایم، این نکته گفتنی است که شاید پاره‌ای از آنها از دیدگاه حدیث‌شناسی امّا و اگرهایی داشته باشند و یا مجعول و برساخته بنمایند، این گونه حدیث‌ها را که گاه آن‌ها را «حدیث واره» و «روایت واره» نامیده‌ایم، از این روی آورده‌ایم که مراد از حدیث در چنین پژوهش‌هایی، سخنانی است که با نام حدیث شهرت یافته خواه در درستی سند آنها حرفی باشد و خواه نباشد و آن حدیث واره‌ها به عنوان حدیث زبانزد شاعران بوده‌اند. افزون بر این، شاعران نکته‌های نغز و نیکو را از هر کجا از جمله از حدیث و روایت برمی‌گیرند و چون در این برگیری‌ها و اثر پذیری‌ها تنها به معنی و مضمون چشم دارند و نه به سلسله سند، چه بسا از حدیث‌هایی که در درستی سند آنها حرف‌ها هست، نیز بهره می‌گیرند، از این روی در چنین پژوهش‌هایی از آوردن چنان حدیث‌هایی گزیری نیست.

این پیشگفتار کوتاه را همین جا پایان می‌دهیم با چند سپاس و ثنا: نخست از خدای کارساز و بنده‌نوازی که هر چه داریم و هر چه کرده‌ایم همه فیض فضل اوست، دوم از پیشوایان پاک و معصومی که بویژه در فراهم سازی این کار، در کوچه باغ‌های سخنان آسمانی شان گلگشت‌ها کردیم و از رنگ و بوی خدایی آنها دل و دماغ سرشار ساختیم. سوم از همسر و هم سفر زندگی که فرصت و فراغت این کارها را وام دار مهربانی‌ها و فداکاری‌های اویم، چهارم از دانشجویان مهربان و حق‌شناسی که زحمت بازنویسی کتاب را از روی خط پریشان من به دوش داشته‌اند و پنجم از جناب پور مدنی که برای طبع و نشر کتاب پیشگام شده‌اند. والسلام

سید محمد راستگو

شهریور ۱۳۷۵